

การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดทางจริยศาสตร์ในคัมภีร์ธรรมบท

AN ANALYTICAL STUDY OF ETHICS CONCEPT IN DHAMMAPADA

พระมหานันทรัตน์ ชยานนโท (วงศ์ปทุม)*

พระมหาบุญไทย ปุณณมโน**

วันรับ 15 / ธันวาคม / 2564

ตรวจสอบ 19-24 / ธันวาคม / 2564

ตอบรับ 30 / ธันวาคม / 2564

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษา คัมภีร์ธรรมบท พร้อมทั้งอรรถกถา 2) เพื่อศึกษา แนวคิดทางจริยศาสตร์ในคัมภีร์ธรรมบท พร้อมทั้งอรรถกถา 3) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดทางจริยศาสตร์ในคัมภีร์ธรรมบท พร้อมทั้งอรรถกถา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยค้นคว้าและรวบรวมแนวคิดทางจริยศาสตร์ในคัมภีร์ธรรมบท พร้อมทั้งอรรถกถา และศึกษาเอกสารทางวิชาการ ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์แนวคิดทางจริยศาสตร์ในคัมภีร์ธรรมบท พร้อมทั้งอรรถกถา

ผลการวิจัยพบว่า

- คัมภีร์ธรรมบท พร้อมทั้งอรรถกถา เป็นกลุ่มคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีเนื้อหากระชับ และมีเรื่องราวประกอบคำอธิบาย ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงการเรียนรู้ชีวิตชี้แนะแนวทางการประพฤติตนของพุทธบริษัทให้เข้าใจและถึงแก่นธรรมของพระองค์ โดยทรงพิจารณาตามอัธยาศัยของแต่ละบุคคล คำสอนที่ทรงแสดงนั้น เป็นไปเพื่อความสงบทั้งแก่ผู้ปฏิบัติและแก่ผู้อื่น
- จริยศาสตร์ในคัมภีร์ธรรมบท พร้อมทั้ง

* ศาสตราจารย์พิเศษ สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

** อาจารย์ที่ปรึกษา สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

อรรถกถา มีแนวคิดแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ 1) ระดับมูลฐาน คือ ศีล 5 และเบญจธรรม 2) ระดับกลาง มีการประพฤติชอบทางกาย การประพฤติชอบทางวาจา และการประพฤติชอบทางใจ 3) ระดับสูง คือ มรรคมีองค์ 8 ได้แก่ ปัญญาอันเห็นชอบ ความดำริชอบ เจรจาชอบ ทำการงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ ความเพียรชอบ ระลึกชอบ และตั้งจิตมั่นชอบ

3. แนวคิดทางจริยศาสตร์ในคัมภีร์ธรรมบท พร้อมทั้งอรรถกถา มีหลักธรรมที่แยกแยะความดี-ความชั่วได้ชัดเจน สิ่งสำคัญที่ผู้วิจัยค้นพบคือวิธีการแก้ไขปัญหาก็ทำให้เกิดความร่าเริงในระดับพฤติกรรม ความรู้สึก และแนวความคิด หากนำวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำย่อมสามารถแก้ปัญหาความเดือนร้อนวุ่นวายใจและความไม่สงบในสังคมได้ และพบว่า บุคคลควรมีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตไปในทิศทางที่ดี ครั้นมีเป้าหมายดีแล้วย่อมประกอบชีวิตให้ดำเนินไปสู่วิถีอันสิ่งดีงาม ผลดีก็ย่อมบังเกิด ความเป็นอยู่ปัจจุบันก็ไม่เดือดร้อนใจ และเมื่อสิ้นชีวิตแล้วย่อมเกิดในสุคติภพ หรือไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏคือบรรลुพระนิพพานในที่สุด

คำสำคัญ:การศึกษาเชิงวิเคราะห์, จริยศาสตร์, คัมภีร์ธรรมบท

ABSTRACT

The objectives of this thesis are 1) to study the Dhammapada and exegeses, 2) to study ethics in the Dhammapada and exegeses, and 3) to analyze ethics in the Dhammapada and exegeses. This qualitative piece of academic work was developed by conducting a research and compiling

ethics from the Dhammapada, exegeses, academic papers, textbooks, and related researches.

Research results

1. The Dhammapada and exegeses are the Buddha's collection of teachings with concise contents and stories alongside explanation. The Buddha showed how to learn about life and guided how Buddhist should behave, for everyone to comprehend and reach the core of his Dhamma by contemplating individual characteristic. His teachings are for the peaceful bliss of those who practice as well as other people.

2. Ethics in the Dhammapada and exegeses comprise 3 levels of concept including 1) the basic level which are the 5 Precepts and the 5 Dhamma; 2) the intermediate level which are proper deeds in terms of physical behavior, speech, and thinking; and 3) the top level which are right views, right intention, right speech, right action, right livelihood, right effort, right mindfulness, and right concentration.

3. Once analyzed, it was found that there are moral principles categorizing goodness and evilness. A significant discovery was the solutions for vehemence of behavior, feelings, and thinking. If one follows the Buddha's teachings, one will be able to solve mental unrest and chaotic society. Also, one should live a virtuous life. Good things will follow, and livelihood will not be in distress.

After death, one will be reborn in the realms of happiness, or reach enlightenment and never reincarnate.

Keyword: Analytical, Ethics, Dhammapada.

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คำสอนในพระพุทธศาสนาได้บันทึกรวบรวมไว้ในพระไตรปิฎก ซึ่งรวบรวมพุทธวจนะไว้เป็นหมวดหมู่ บันทึกเป็นเป็นอักษร ในคราวสังคายนาครั้งที่ 5 ประกอบด้วยพระวินัยปิฎก หมวดที่ว่าด้วยวินัย คือ พุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมและการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของพระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ พระสุตตันตปิฎก หมวดที่ประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตร คือ พระธรรมเทศนาคำบรรยายธรรมต่าง ๆ ที่ตรัสกับบุคคลในโอกาสอันสมควร และพระอภิธรรมปิฎก ประมวลพุทธพจน์หมวดอภิธรรม คือ หลักธรรมและคำบรรยายที่เป็นหลักวิชาล้วน ๆ ก็พระสุตตันตปิฎกนั้น พระพุทธเจ้าตรัสสอนแก่พุทธบริษัททั้ง 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในโอกาส สถานที่ และระยะเวลาที่แตกต่างกัน ซึ่งว่าด้วยคุณธรรมในมิติต่าง ๆ ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ก็เป็นหนึ่งในพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้และได้ถูกรวบรวมไว้ในพระสุตตันตปิฎก ซึ่งในขุททกนิกาย ได้แสดงพระธรรมเทศนา โดยแยกคัมภีร์ย่อยออกเป็น 15 หมวด คือ 1. ขุททกปาฐะ 2. ธรรมบท 3. อุทาน 4. อิติวุตตะกะ 5. สุตตนิบาต 6. วิมานวัตถุ 7. เปตวัตถุ 8. เกรคาถา 9. เถรีคาถา 10. ชาดก 11. นิพเทส 12. ปฏิสมัภิหามัคค์ 13. อปทาน 14. พุทธวงศ์ 15. จรียาปิฎก

ขุททกนิกาย นั้น มีธรรมภาษิตสั้น ๆ ที่น่าสนใจอีกที่รวบรวมไว้ใน ธรรมบท โดยเป็นบทแห่งธรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ และมีท้องเรื่องนิทานประกอบ

โดยพิสดารปรากฏในอรรถกถา หรือที่เรียกว่า อัมมปัทฏฐกถา เป็นปกรณ์ที่พระอรรถกถาจารย์โดยมีนิทานประกอบเพื่ออธิบายความบทแห่งธรรม 423 คาถา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, 2561, น. 161) ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เรื่องที่แต่งอธิบายหมวดธรรม คือ ธรรมบท หรือบทแห่งธรรม เป็นแหล่งประมวลหลักธรรมที่มีเนื้อหาสาระสั้นแต่ชัดเจน ลึกซึ้งทั้งโดยอรรถและพยัญชนะที่เหมาะสมแก่การเรียนรู้ มีทั้งหมด 302 เรื่อง แต่ละเรื่องประกอบด้วยหลักธรรม คติธรรม และสารประโยชน์มากมายสามารถเลือกนำไปประพฤติปฏิบัติได้ตามความต้องการและมีประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิต นับว่าเป็นหลักธรรมที่แสดงถึงหลักการใช้ชีวิตให้ดีงามทั้งในปัจจุบันและอนาคต ทั้งเป็นสื่อในการใช้ชีวิตอย่างงดงาม ใช้เป็นหลักการตัดสินคุณค่าของความคิด หลักการประพฤติปฏิบัติ ที่เรียกทางภาษาปรัชญาว่า จริยศาสตร์

จริยศาสตร์นั้น แปลตามรูปศัพท์ว่า ศาสตร์หรือวิชาที่ว่าด้วยข้อควรประพฤติหรือความรู้อันว่าด้วยความประพฤติ ซึ่งภาษาอังกฤษใช้คำว่า Ethics แปลว่า “ปรัชญาสาขาหนึ่งที่ว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ แสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่าอย่างไรไม่ถูกต้องไม่ควรและไม่ควรและพิจารณาปัญหาเรื่องสถานภาพของค่าทางศีลธรรม” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540, น. 34) เมื่อพิจารณาถึงขอบเขตของจริยศาสตร์แล้ว จริยศาสตร์มีขอบเขตในการศึกษาที่ว่าด้วยความประพฤติและเน้นเรื่องอุดมคติอันสูงสุด มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดอยู่กับชีวิตมนุษย์ กล่าวถึงลักษณะของความประพฤติที่ดีและไม่ดี โดยเปรียบเทียบความประพฤตินั้นกับความดีเลิศทั้งหลาย จริยศาสตร์ช่วยตีค่าของมนุษย์โดยการมองทางอุปนิสัย นิสัย และความประพฤติตามที่บุคคลแสดงออกมาว่าความประพฤติอย่างไรควร

ทำอย่างไรควรเว้น อย่างไรถูก อะไรดี อะไรชั่ว นักปราชญ์ทางจริยศาสตร์มีความเห็นว่า จริยศาสตร์ใช้วิธีการหลายอย่างในการวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ ทางศีลธรรม

ในคัมภีร์ธรรมบทนี้ มีหลักจริยศาสตร์ปรากฏอยู่มาก อีกทั้งยังมีท้องเรื่องที่เป็นเหตุการณ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับเนื้อหาหลักคือคาถาธรรมบท จึงเป็นสิ่งที่ควรจะได้รับการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจให้ถูกต้องตามที่เป็นจริงอันจะเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติต่อไป ทั้งนี้ คัมภีร์ธรรมบทเป็นคัมภีร์ที่ปรากฏในชุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ของพระไตรปิฎก โดยพระพุทธโฆษาจารย์ได้รจนารรรถกถาเป็นคัมภีร์อัมมปทัฏฐกถา ซึ่งแต่งอธิบายหัวข้อธรรมนั้น ๆ ซึ่งมีชื่อว่า อัมมปทัฏฐกถา ด้วย มักเรียกรวมกันว่า ธรรมบท บ้าง คัมภีร์ธรรมบทบ้าง (พระธรรมกิตติวงศ์, 2556, น.359) คณะสงฆ์ไทยนำมาบรรจุไว้เป็นหลักสูตรสำหรับการศึกษาภาษาบาลีในระดับชั้นประโยค 1-2 ถึงชั้นเปรียญธรรม 6 ประโยค ซึ่งแสดงถึงการให้ความสำคัญแก่คัมภีร์นี้ของผู้กำหนดหลักสูตร กล่าวได้ว่าผู้ที่จะสามารถสอบเป็นเปรียญตามหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยนั้น จะต้องผ่านการศึกษา คัมภีร์ธรรมบทมาทั้งสิ้น นอกจากนี้แล้ว อรรถกถาของคัมภีร์ธรรมบทยังเป็นคัมภีร์ที่มีหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับหลักความประพฤติของมนุษย์ที่ควรและไม่ควรปฏิบัติอีกจำนวนมาก ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาเรื่องจริยศาสตร์ในคัมภีร์ธรรมบทในเชิงวิชาการ นอกจากจะก่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวอย่างถ่องแท้แล้ว ยังเป็นการนำหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์นั้นออกมาเพื่อให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายมากขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย

ดังนั้น จริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดอยู่กับมนุษย์ กล่าวถึงลักษณะความประพฤติที่ดีและไม่ดี โดยเปรียบเทียบความ

ประพฤตินั้นกับความดีทั้งหลาย ธรรมบท ก็เช่นเดียวกัน เป็นหลักการแห่งความดีงาม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าผู้คนมีปัญหาความทุกข์ร้อนใจอย่างเด่นชัด เพราะคุ้นชินกับการได้อะไรที่เร่งด่วน ขาดการหักห้ามใจ หากได้ศึกษาบทแห่งธรรมในธรรมบทนี้มาแจกแจงตามแนวคิดทางจริยศาสตร์ซึ่งเอาเฉพาะหลักเกณฑ์การประพฤติให้คนเป็นคนดีมีชีวิตที่ดีในปัจจุบันแล้ว ย่อมสามารถนำมาปฏิบัติเพื่อบรรเทาความทุกข์ร้อนใจและเป็นข้อเสนอมีกหนทางหนึ่งที่บุคคลสามารถนำไปประพฤติใช้ให้บรรลุเป้าหมายมีชีวิตที่ดีได้ เพราะสาเหตุดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาคัมภีร์ธรรมบทชั้นพระบาลีและอรรถกถา
2. เพื่อศึกษาแนวคิดทางจริยศาสตร์ในคัมภีร์ธรรมบทชั้นพระบาลีและอรรถกถา
3. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดทางจริยศาสตร์ในคัมภีร์ธรรมบทชั้นพระบาลีและอรรถกถา

ขอบเขตของการวิจัย

วิทยานิพนธ์นี้ดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีการวิจัยแบบคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหา ดังนี้

วิทยานิพนธ์นี้ดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีการวิจัยแบบคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหา ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมแนวคิดทางจริยศาสตร์ในคัมภีร์ขุททกนิกาย เฉพาะหมวดธรรมบทและอรรถกถาของพุทธปรัชญาเถรวาทเท่านั้น
2. ศึกษาวิเคราะห์ว่าแนวคิดทางจริยศาสตร์ในคัมภีร์ขุททกนิกายเฉพาะหมวด

ธรรมบทและอรรถกถา มีความสอดคล้องกับหลักแนวคิดทางจริยศาสตร์ที่สามารถให้บุคคลผู้ประพฤติมีชีวิตที่ดีงาม และเห็นผลในการประพฤติในชาติปัจจุบัน

3. วิจัยและประเมินความคิดแนวจริยศาสตร์ในคัมภีร์ขุททกนิกาย เฉพาะหมวดธรรมบทและอรรถกถาธรรมบท กับจริยศาสตร์ตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทอันเป็นหลักเกณฑ์การประพฤติที่ให้ผลในปัจจุบันชาติ

๙

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายธัมมบท ทั้งฉบับบาลีและภาษาไทย ของมหามกุฏราชวิทยาลัย

2. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือ คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท งานวิจัย วิทยานิพนธ์และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

3. เรียบเรียงข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

4. สรุปผลการศึกษาและนำเสนอผลการศึกษา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ได้ทราบถึงเนื้อหาในคัมภีร์ธรรมบทและอรรถกถา

2. ได้ทราบถึงแนวคิดทางจริยศาสตร์ในคัมภีร์ธรรมบท พร้อมทั้งอรรถกถา

3. ได้ทราบว่าแนวคิดเรื่องจริยศาสตร์ที่เป็น

หลักการที่นำมาประพฤติในชีวิตประจำวันแล้วเห็นผลในปัจจุบัน ในคัมภีร์ธรรมบท พร้อมทั้งอรรถกถาเป็นอย่างไร

4. ได้เห็นคุณค่าของคัมภีร์ธรรมบทและอรรถกถา

5. ได้ช่วยกันเผยแพร่คุณค่าของคัมภีร์ธรรมบทและอรรถกถา ให้กว้างขวางต่อไป

ผลการวิจัย

1. คัมภีร์ธรรมบท พร้อมทั้งอรรถกถา

ธรรมบท คือข้อธรรมที่มีรูปเป็นคาถาภาษามคธอยู่ในหมวดหนึ่งของขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก ซึ่งเป็นคำสอนที่บอกถึงวิถีเครื่องดำเนินไปสู่จุดหมายแห่งความสำเร็จอย่างงดงาม กล่าวคือบุคคลใดดำเนินตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าตรัสหลักปฏิบัติไว้ หรือพระอริยสาวกกล่าวไว้แล้วนั้นย่อมสามารถยังบุคคลนั้นให้บรรลุสุขประโยชน์ตามภูมิตามขั้นที่ตนปรารถนาได้ โดยในแต่ละคานานั้นพระอรรถกถาจารย์ได้บอกเล่าเรื่องราวนิทานประกอบ เรียกนิทานที่อธิบายคานานี้ว่า อรรถกถาธรรมบท หรือ ธัมมัญญาภูมิตถาคา ซึ่งได้ กล่าวถึงสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง ทรงแสดงแก่ใคร ลักษณะอัธยาศัยของผู้รับฟังพระธรรมเทศนาเป็นอย่างไร สภาพแวดล้อมในท้องถิ่น รวมถึงธรรมเนียมประเพณีของพระสงฆ์และธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชนในยุคนั้น และอธิบายหัวข้อธรรมให้มองเห็นเป็นผลประจักษ์ กับทั้งมีบทสรุปของผู้รับฟังพระธรรมเทศนาว่าได้บรรลุคุณวิเศษอย่างไร เสาะผลกรรมเช่นไรอีกด้วย

เนื้อหาในคัมภีร์ธรรมบทนั้น ว่าตามพระไตรปิฎก ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย (แปล) พิมพ์ครั้งที่ 7/2557 มีจำนวน 423 คาถา ซึ่งพระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายเนื้อความด้วยการเล่าเรื่อง

นิทานประกอบคาถา จำนวน 302 เรื่อง แบ่งออกเป็นหมวดตามคาถาบาลีที่ตั้งชื่อหมวดตามชื่อสาระธรรม ลักษณะวิธีการเปรียบเทียบ และตามลักษณะวิธีการจัดรวบรวมบทคาถา จำแนกเป็น 26 วรรค รายละเอียดเนื้อหา พบว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจำแนกออกตามประเภท พอสรุปได้ดังนี้

ทรงแสดงเรื่องการเรียนรู้ชีวิต ทรงชี้แนะแนวการศึกษาประพฤติปฏิบัติของฆราวาสและการปฏิบัติสมณธรรมของพระสงฆ์ โดยทรงพิจารณาวิธีการถ่ายทอดและเนื้อหาที่จะทรงถ่ายทอดตามความสามารถของแต่ละบุคคล บางครั้งทรงให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองอันเกิดจากสถานการณ์จริง แล้วจึงทรงสัพพตามความถูกหรือผิด บางครั้งทรงช่วยปกป้องอันตรายอันเกิดกับบุคคลที่กำลังศึกษาเรียนรู้ตามนัยวิธีที่ทรงแนะนำ บางครั้งทรงเฉลยปัญหาในคำถามที่เห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ผู้ถามและผู้อยู่แวดล้อมในที่แห่งนั้น แม้ปัญหาที่จะเห็นว่ามีประโยชน์ถึงจะไม่ทรงวิสัชนา แต่ก็ได้ทรงชี้แนวทางที่เป็นประโยชน์ไว้เป็นหลักปฏิบัติ

ทรงแสดงนัยวิธีปฏิบัติตนในสังคม พระพุทธเจ้าทรงแสดงวิธีปฏิบัติตนเพื่อความสงบสุขทั้งแก่ตนและผู้อื่น ซึ่งความสุขสงบจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการดับตัวปัญหาความทุกข์ที่สะท้อนความลุ่มลึกตามลำดับ กล่าวคือ ปัญหาาระดับพฤติกรรม ปัญหาาระดับความรู้สึก และปัญหาาระดับแนวความคิด โดยทรงชี้ให้เห็นถึงผลแห่งการแก้ไขปัญหาเพื่อให้ไปสู่สุดดีและเพื่อประโยชน์สูงสุดในชีวิต ซึ่งนัยวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง ส่องให้เห็นความชัดเจนในข้อบกพร่อง วิธีแก้ และโยชน์ ได้อย่างเด่นชัดปราศจากข้อสงสัยแก่ผู้รับฟัง

ฉะนั้น ความทั้งหมดในคัมภีร์ธรรมบทและอรรถกถา เป็นคติเตือนใจบ่งบอกถึงวิธีการประพฤติปฏิบัติตนให้ควรแก่สถานการณ์ต่าง ๆ ตลอดถึงการ

ชี้โทษในกรณีที่ปฏิบัติตนไม่สมควร และมีการแสดงถึงประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาตามซึ่งผู้ใดได้ศึกษาก็เป็นเสมือนหนึ่งได้ตามเสด็จพระพุทธเจ้าและเดินตามรอยทางพระสาวก เป็นเหตุให้ผู้ศึกษานั้นได้เห็นสิ่งที่ควรเว้นและสิ่งที่ควรปฏิบัติ ฉะนั้น คัมภีร์ธรรมบทและอรรถกถา จึงเป็นคัมภีร์ที่ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาสนใจค้นคว้าในแง่มุมต่าง ๆ และมีการเผยแพร่มากที่สุดอีกคัมภีร์หนึ่ง

2. แนวคิดทางจริยศาสตร์ในคัมภีร์ธรรมบท พร้อมทั้งอรรถกถา

ในคัมภีร์ธรรมบท พร้อมทั้งอรรถกถา มีแนวคิดจริยศาสตร์ที่สามารถแบ่งออกเป็นระดับ ดังต่อไปนี้

ระดับมูลฐาน มีการไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่พูดเท็จ ไม่ประพฤติล่วงเกินภรรยาคนอื่น และไม่ประกอบเรื่อง ๆ ซึ่งการดื่มสุราและเมรัย หรือเรียกว่า เบญจศีล กล่าวย่ออีกว่า หากผู้ใดประพฤติผิดศีล 5 ผู้นั้นย่อมขูดรากเหง้าของตนในโลกนี้ที่เดียว ศีลทั้ง 5 นั้นจัดเป็นมนุษยธรรมที่คนพึงรักษา มิควรกระทำศีลแม้ข้อหนึ่งให้ต่ำต้อย กล่าวคือไม่ควรละเมิดศีลแม้แต่ข้อเดียวนั่นเอง และมีเบญจธรรมควบคู่กันไปด้วย กล่าวคือ เมตตา กรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ และสติสัมปชัญญะ

ระดับกลาง มีการประพฤติชอบทางกาย ได้แก่ เว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกล่วงไป เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย และเว้นจากการประพฤติผิดในคูครองของผู้อื่น, การประพฤติชอบทางวาจา ได้แก่ การไม่พูดเท็จ การไม่กล่าวส่อเสียด การไม่พูดคำหยาบและการไม่พูดเหลวไหลไร้สาระ, การประพฤติชอบทางใจ ได้แก่ ไม่มีจิตเพ่งเล็งน้อมไปละโมภทรัพย์ของผู้อื่น ไม่มีจิตคิดปองร้ายให้ผู้อื่นถึงความพินาศและมีความเห็นถูกต้องตามครรลองคลองธรรม ที่เรียกว่า กุศลกรรมบถ และมีฝ่ายตรงกันข้ามคือ การประพฤติชั่วทางกาย

ได้แก่ การทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย และการประพฤติดื้อในคุ้มครองของผู้อื่น, การประพฤติชั่วทางวาจา ได้แก่ พูดเท็จ กล่าวส่อเสียด พูดคำหยาบและพูดเหลวไหลไร้สาระ, การประพฤติชั่วทางใจ ได้แก่ มีจิตเพ่งเล็งน้อมไปละโมภทรัพย์ของผู้อื่น มีจิตคิดบงการร้ายให้ผู้อื่นถึงความพินาศและความเห็นผิดไม่ถูกต้องตามครรลองคลองธรรม

ระดับสูง มีปัญญารู้เห็นชอบ ความดำริชอบ เจรจาชอบ ทำการงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ ความเพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งจิตมั่นชอบ เรียกว่ามรรคมงคล 8 ประการ

แนวคิดทั้ง 3 ระดับนี้ มีผลกระทบกับสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก หากบุคคลใดประพฤติตามได้ย่อมก่อให้เกิดผลดีต่อชีวิตในระดับที่สามารถดูแลความทุกข์ร้อนจนถึงขั้นสามารถดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิงในที่สุด ซึ่งมีตัวอย่างปรากฏตามสถานการณ์ต่าง ๆ ที่พระอรรถกถาจารย์ได้ยกมาในอรรถกถาธรรมบท

3. วิเคราะห์แนวคิดทางจริยศาสตร์ในคัมภีร์ธรรมบท พร้อมทั้งอรรถกถา

การวิเคราะห์แนวคิดทางจริยศาสตร์ในคัมภีร์ธรรมบท พร้อมทั้งอรรถกถา เป็นการวิเคราะห์ในแง่ของกรอบจริยศาสตร์ในพระพุทธศาสนา เน้นเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตได้จริงจากการหยิบยกเอาหลักธรรมไปปฏิบัติ โดยแบ่งกรอบการวิเคราะห์ออก 3 ลักษณะ กล่าวคือ 1. การวิเคราะห์แนวความคิดความดี-ความชั่ว อันเป็นหลักธรรมคำสอนที่สามารถแยกแยะอย่างชัดแจ้ง 2. การวิเคราะห์ประเด็นข้อขัดแย้ง หรือเกณฑ์การพิจารณาตัดสินที่จะต้องมีการเลือกสิ่งใดคือความดี สิ่งใดคือความความชั่ว เพื่อเป็นการยุติข้อขัดแย้งหรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น 3. การวิเคราะห์แนวคิดเพื่อการปฏิบัติไปสู่เป้าหมายสูงสุดของการมีชีวิต หรือ

เรียกว่าอุดมคติชีวิต อันเป็นผลของการประพฤติดนในหนทางแห่งความดี ซึ่งมีผลดังนี้

การวิเคราะห์แนวความคิดความดี-ความชั่ว พบว่า ความดีในคัมภีร์ธรรมบท พร้อมทั้งอรรถกถา นั้น บางครั้งก็เรียกความดีนี้ว่า บุญ กุศล เป็นต้น และบางครั้งก็ไม่ได้ระบุชัดเจน แต่นัยที่บ่งถึงความดีที่มีค่านับสนุนว่าเป็นสิ่งที่ควรประพฤติไม่มีโทษ เป็นทางแห่งความสุขเป็นต้น กล่าวคือเมื่อกระทำลงไปแล้วย่อมก่อให้เกิดประโยชน์สุขในปัจจุบัน และประโยชน์ในอนาคต การกระทำลงไปแล้วไม่เดือดร้อนให้เกิดขึ้นในภายหลัง คือประสบความสุขในปัจจุบัน เมื่อสิ้นชีวิตแล้วบังเกิดในสุคติภูมิ คือ เกิดในความเป็นมนุษย์ เสวยสมบัติในความเป็นเทวดา และหากสามารถพัฒนาจิตให้ก้าวหน้าจนถึงที่สุดแล้วย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง นั่นคือการบรรลุนิพพาน

ส่วนความชั่วนั้น ตรงข้ามกับความดีนั่นเอง ซึ่งบางครั้งก็เรียกความชั่วนี้ว่า บาป อกุศล เป็นต้น และบางครั้งก็ไม่ได้ระบุชัดเจน แต่นัยที่บ่งถึงความชั่วที่มีค่านับสนุนว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรประพฤติ มีโทษทั้งเป็นเหตุก่อให้เกิดความทุกข์ร้อนใจ การประสบทุกข์ต่าง ๆ เช่น การได้รับความทุกข์ในปัจจุบัน หลังจากสิ้นชีวิตไปแล้วไปบังเกิดในปรโลกก็ประสบทุกข์อันเกิดแต่วิบากของกรรมชั่ว เช่น การเกิดในอบายภูมิ เป็นต้น ตลอดจนการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารไม่จบสิ้น ทั้งนี้ สิ่งที่จัดอยู่ในการกระทำชั่วหรือลักษณะของความชั่วที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมบทมีหลากหลาย เช่น การมีกิเลส มาร การผูกเวร การคิดผิด การตั้งใจไว้ผิด การไม่อบรมจิต ความประมาท ความเป็นคนพาล การมีใจติดข้องอยู่ในอารมณ์ การคอยจับผิดผู้อื่น เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นกรรมที่มีโทษทั้งสิ้น

เกณฑ์การตัดสินความดี-ความชั่ว พบว่า ในคัมภีร์ธรรมบท พร้อมทั้งอรรถกถา ได้ใช้หลักการ

ตัดสินความดีความชั่ว หรือความถูกผิด ในกรณีที่มีข้อขัดแย้งแล้วจำเป็นต้องหาข้อยุติ หรือหากไม่มีความขัดแย้งแต่กระทำลงไปแล้วต้องได้รับผลนั้นมีหลักการดังนี้ 1. ตัดสินโดยยึดหลักเจตนาอันเป็นมูลเหตุเป็นสำคัญ กล่าวคือ เจตนาที่แสดงความจำนงจะกระทำดี ก็นับว่าเป็นความดี หากเจตนาที่แสดงความจำนงกระทำชั่ว ก็นับว่าเป็นความชั่วนั้นคือชีวิตจากตัวบุคคลและอกุศลที่เป็นตัวก่อให้เกิดการกระทำ 2.ตัดสินจากมโนธรรม เป็นการตัดสินจากการรู้จักผิดชอบชั่วดีของผู้กระทำ การยอมรับของท่านผู้รู้ แล้วพิจารณาผลของการกระทำ 3. ตัดสินจากเป้าหมายของการกระทำ กล่าวคือ ความดี ก็วัดจากการกระทำเพื่อประโยชน์สุข หากเป็นความชั่ว ก็วัดจากการกระทำเพื่อก่อให้เกิดโทษนำความทุกข์มาให้

อุดมคติชีวิต คือเป้าหมายชีวิตที่ควรดำเนินไปตามที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมบทนั้น พบว่า มีอยู่ 3 ระดับ กล่าวคือ 1. ระดับขั้นต่ำสุด เป็นการได้รับความสุขในชีวิต เช่น ความเป็นอยู่สบาย ไม่เดือนเื้อร้อนใจ มีฐานะร่ำรวย เป็นที่นับหน้าถือตาของสังคม 2. ระดับปานกลาง คือการได้บังเกิดในสุคติภูมิในชาติถัดไป เช่น การบังเกิดในสวรรค์ เป็นต้น และ 3. ระดับสูงสุด คือการไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีก เป็นการดับทุกข์โดยสิ้นเชิง กล่าวคือ การบรรลุพระนิพพานนั่นเอง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลการศึกษาในครั้งนี้ เหมาะแก่การนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อแก้ไขสถานการณ์ต่าง ๆ เมื่อเกิดเหตุอันใดอันหนึ่งในสังคม ควรมี

ตัวแทนของผู้มีความเข้าใจหลักธรรมทางศาสนา มาแนะแนวทางอันถูกต้องดีงาม โดยยกตัวอย่างสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในอรรถกถาธรรมบทมาเทียบเคียงกับสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งจะเป็นการชี้ช่องทางในการแก้ไขปัญหาสังคมได้ และยอมนำลายความลุ่มหลงไปตามกระแสวิทยวิจรรย์ที่เป็นไปตามความคิดเห็นของบุคคล โดยรัฐบาลควรสนับสนุน ดังนี้

1. ควรส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนได้อ่านคัมภีร์ธรรมบทและอรรถกถา
2. เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ในสังคม รัฐบาลควรอาราธนาพระสงฆ์โดยผ่านมหาเถรสมาคม เป็นผู้ให้ความรู้ตามหลักของพระพุทธศาสนาโดยยกตัวอย่างเหตุที่เกิดขึ้นและวิธีแก้ไขในธรรมบท หรือพระสูตรอื่น ๆ ที่มี อย่างเป็นกิจจะลักษณะ

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดทางจริยศาสตร์ในคัมภีร์ธรรมบท ผู้วิจัยยังเห็นช่องทางน่าสนใจที่จะศึกษาในประเด็นอื่น ซึ่งจะทำให้ทราบเรื่องราวหลักธรรมคำสอนได้ชัดเจนและละเอียดยิ่งขึ้น ดังนั้น เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งในการทำวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะเรื่องที่ควรทำวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสุนทรียศาสตร์ในคัมภีร์ธรรมบทและอรรถกถา
2. ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าหลักปฏิบัติของบรรพชิตที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมบทและอรรถกถา
3. ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าหลักปฏิบัติของคฤหัสถ์ที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมบทและอรรถกถา

บรรณานุกรม

- มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. (2556). **พระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ**. (พิมพ์ครั้งที่ 7). นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. (2556). **พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล (91 เล่ม) ฉบับ 200 ปีแห่งราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์**. (พิมพ์ครั้งที่ 7). นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์. **คำวัด**. กรุงเทพฯ: เลียงเชียง, 2556.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (2561). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. (พิมพ์ครั้งที่ 31). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2556**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

